অধ্যায় ১ ঃ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি ঃ ইয়াৰ প্ৰকৃতি, উন্নয়ন আৰু বিকাশ

অধ্যায় গাঁথনি

1.1 উদ্দেশ্য

1.2 পৰিচয়

1.3 প্ৰাক্-স্বাধীনতা কালত ভাৰতীয় অৰ্থনীতি

- 1.3.1 কৃষি খণ্ড
- 1.3.2 ঔদ্যোগিক খণ্ড
- 1.3.3 বৈদেশিক বাণিজ্য
- 1.3.4 জনসংখ্যা পৰিস্থিতি আৰু বৃত্তিগত গাঁথনি
- 1.3.5 বুনিয়াদ

1.4 ভাৰতীয় অৰ্থনীতি ঃ বৈশিষ্ট্য আৰু বিচাৰ্য বিষয়সমূহ

- 1.4.1 উন্নয়নশীল অৰ্থনীতি হিচাপে ভাৰতৰ বৈশিষ্ট্য
- 1.4.2 ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ সাম্প্ৰতিক সমস্যা

1.5 ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ ধাৰা ঃ বৃদ্ধি আৰু গঠন

- 1.5.1 ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ বৃদ্ধিৰ ধাৰা
- 1.5.2 ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ গঠন

1.6 অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

1.7 অধিক জানিবলৈ

1.8 অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

1.9 আৰ্হিপ্ৰশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- স্বাধীনতাৰ আগৰ আৰু পাছৰ সময়ছোৱা ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ স্থিতি সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব
- ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ অনুন্নয়ন আৰু অচলাৱস্থাৰ কাৰকসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব পাৰিব
- উন্নয়নশীল অৰ্থনীতিৰূপে ভাৰতৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ সাম্প্ৰতিক সমস্যাসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ বিকাশৰ ধাৰা আৰু উপাদানবিলাকৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হৈছে প্ৰাক্-স্বাধীনতাৰ কালত আৰু বৰ্তমান সময়ত ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহৰ সৈতে আপোনাক পৰিচিত কৰোৱা। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ বৰ্তমানৰ অৰ্থনৈতিক স্থিতি আৰু ভৱিষ্যতৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ বিষয়ে বুজিবলৈ ৰাষ্ট্ৰখনৰ পূৰ্বৰ অৰ্থনৈতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে জনাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ। সেয়েহে প্ৰথমতে আমি প্ৰাক্-স্বাধীনতাৰ কালত ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ স্থিতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰোঁ আহক।

ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ বৰ্তমানৰ স্বৰূপটোৰ শিপা ইতিহাসৰ মাজতহে বিচাৰি পোৱা যায়, বিশেষকৈ বৃটিছৰ দুশ বছৰীয়া শাসনকালত, যাৰ পৰা ভাৰতে 1947 চনৰ 15 আগষ্টৰ দিনাখন স্বাধীনতা লাভ কৰিছিল। বৃটিছ ঔপনিৱেশিক শাসনৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল গ্ৰেইট ব্ৰিটেইনৰ ক্ৰমবৰ্ধমান আধুনিক ঔদ্যোগিক ভেটিৰ বাবে ভাৰতক এক যোগনিয়াৰ অৰ্থনীতি (feeder economy)লৈ পৰিৱৰ্তিত কৰা। ভাৰতীয় অৰ্থনীতিয়ে যোৱা ছটা দশকত লাভ কৰা উন্নয়নৰ প্ৰকৃতি আৰু স্তৰ সম্পৰ্কে মূল্যায়ণ কৰাৰ পূৰ্বে উপৰোক্ত অৰ্থনৈতিক সম্পৰ্কটোৰ শোষণমূলক প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে বুজি পোৱাটো প্ৰয়োজনীয়।

১.৩ প্ৰাক্-স্বাধীনতা কালত ভাৰতীয় অৰ্থনীতি

বৃটিছ শাসনৰ পূৰ্বে ভাৰতত এক স্বাধীন অৰ্থনীতি আছিল। বেছিভাগ লোকৰে উপাৰ্জনৰ পথ আছিল কৃষি; যদিও দেশখনৰ অৰ্থনীতিক বিভিন্ন ধৰণৰ উৎপাদনমূলক কাৰ্যৰে চিহ্নিত কৰা হৈছিল। বিশেষকৈ কপাহী আৰু ৰেচমৰ বয়ন শিল্প, ধাতু তথা মূল্যৱান শিলৰ কাৰুকাৰ্যৰ বাবে ভাৰত জনাজাত আছিল। উচ্চমানৰ কেঁচা সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰ আৰু পাকৈত শিল্পকৰ্মৰ বাবে উপৰ্যুক্ত সামগ্ৰীসমূহ বিশ্ববিখ্যাত আছিল। ভাৰতৰ ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে যুগুত কৰা অৰ্থনৈতিক নীতিসমূহে ভাৰতৰ অৰ্থনৈতিক উন্নয়নতকৈ শাসক ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থনৈতিক স্বাৰ্থৰ সুৰক্ষা আৰু উন্নতিতহে আগ্ৰহী আছিল। এনে নীতিসমূহে ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ গাঁথনিত এক মৌলিক পৰিৱৰ্তন আনিছিল। ভাৰত ৰাষ্ট্ৰ ক্ৰমান্বয়ে বৃটিছ অৰ্থনীতিৰ বাবে কেঁচা সামগ্ৰী যোগান দিওঁতা আৰু বৃটেইনৰ পৰা অহা উৎপাদিত ঔদ্যোগিক সামগ্ৰীৰ ক্ৰেতালৈ ৰূপান্তৰিত হ'বলৈ ধৰিছিল।

অৱধাৰিতভাৱে ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় তথা জনমূৰি আয় গণনা কৰিবলৈ কোনো ব্যৱস্থা হাতত লোৱা নাছিল। কেতবোৰ ব্যক্তিগতভাৱে কৰা আয় গণনাৰ প্ৰচেষ্টাই বৰঞ্চ মতবিৰোধমূলক আৰু অস্থায়ী ফলাফলহে দেখুৱাইছিল। দাদাভাই নাওৰোজি, উইলিয়াম ডিগ্‌বি, ফিণ্ড্‌লে শ্বাইৰাছ, ভি কে আৰ ভি ৰাও আৰু আৰ চি দেশাই —এইসকল উল্লেখযোগ্য গণনাকাৰীৰ ভিতৰত ৰাওৱে ঔপনিৱেশিক কালত কৰা ৰাষ্ট্ৰীয় তথা জনমূৰি আয়ৰ গণনাক যথেষ্ট গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি অভিহিত কৰা হয়। অৱশ্যে প্ৰায়ভাগ অধ্যয়নতে পোৱা হৈছে যে, বিংশ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধত দেশৰ মুঠ প্ৰকৃত আয় বৃদ্ধিৰ হাৰ দুই শতাংশতকৈও কম আছিল আৰু বছৰেকত জনমূৰি আয় বৃদ্ধিৰ হাৰ কেৱল অৰ্ধ শতাংশহে আছিল।

১.৩.১ কৃষি খণ্ড

বৃটিছ ঔপনিৱেশিক শাসন কালত ভাৰতীয় অৰ্থনীতি মূলতঃ কৃষিভিত্তিক আছিল— দেশখনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ প্ৰায় ৪5 শতাংশ লোক গ্ৰামাঞ্চলত বাস কৰিছিল আৰু প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে তেওঁলোক কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল আছিল। এক বৃহৎ জনসংখ্যাৰ বৃত্তি হোৱা সত্ত্বেও অৱশ্যে কৃষি খণ্ডই ক্ৰমান্বয়ে অচলতা আৰু অৱনতিৰ ফালে ঢাল খাবলৈ ধৰিলে। কৃষি খণ্ডই মুঠ কৃষিভূমিৰ বিস্তাৰৰ ফলত উন্নয়নৰ সম্মুখীন হৈছিল যদিও কৃষিভিত্তিক উৎপাদন হ্ৰাসহে হ'বলৈ ধৰিছিল। কৃষি খণ্ডৰ এনেধৰণৰ অচলাৱস্থাৰ মূল কাৰণ আছিল ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে প্ৰচলন কৰা বিভিন্ন ভূমি নিষ্পত্তিকৰণৰ ব্যৱস্থাসমূহ। সেই সময়ৰ বৰ্তমানৰ ভাৰতৰ পূব প্ৰান্তৰ ৰাজ্যসমূহেৰে গঠিত বংগ প্ৰেছিডেন্সিত প্ৰচলিত জমিদাৰী ব্যৱস্থাত কৃষি খণ্ডৰ লাভালাভ কৃষকৰ পৰিৱৰ্তে জমিদাৰসকলেহে পাইছিল। ইয়াৰ উপৰি ঔপনিৱেশিক চৰকাৰৰ বাদেও বহুতো জমিদাৰে কৃষিক্ষেত্ৰৰ উন্নয়নৰ বাবে কোনো পদক্ষেপ লোৱা নাছিল। জমিদাৰসকলৰ মুখ্য স্বাৰ্থটোৱে আছিল কৃষকসকলৰ অৱস্থাক আওকাণ কৰি কেৱল ৰাজহ সংগ্ৰহ কৰা; আৰু ইয়ে কৃষকসকলৰ মাজত যথেষ্ট হাহাকাৰ আৰু সামাজিক উত্তেজনাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। জমিদাৰসকলৰ এনে মানসিকতাৰ বাবে অৱশ্যে ৰাজহ নিষ্পত্তিকৰণ ব্যৱস্থাও যথেষ্ট দায়ী আছিল; কিয়নো জমিদাৰসকলৰ বাবে ৰাজহ জমা দিয়াৰ তাৰিখ নিৰ্দিষ্টভাৱে ধাৰ্য কৰা আছিল আৰু সেই তাৰিখৰ ভিতৰত ৰাজহ জমা দিব নোৱাৰিলে তেওঁলোকে নিজৰ অধিকাৰ হেৰুৱাবলগীয়া হৈছিল। ইয়াৰ উপৰি কৃষকৰ দুৰৱস্থা আৰু নিম্ন স্তৰৰ কৃষি উৎপাদনৰ বাবে দায়ী আন কিছুমান কাৰক আছিল নিম্নস্তৰৰ প্ৰযুক্তি, জলসিঞ্চন ব্যৱস্থাৰ অভাৱ আৰু সাৰৰ নিম্ন প্ৰয়োগ। অৱশ্যে কৃষি খণ্ডৰ বিশেষীকৰণৰ বাবে দেশৰ কিছুমান অঞ্চলত নগদী শস্যৰ তুলনামূলকভাৱে উচ্চ উৎপাদনৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। কিন্তু এই ব্যৱস্থাই কৃষকসকলৰ অৱস্থাৰ কোনো উন্নতি কৰিব পৰা নাছিল, কিয়নো খাদ্য-শস্যৰ ঠাইত তেওঁলোকে নগদী শস্য উৎপাদন কৰিবলগীয়া হৈছিল, যিবোৰ বৃটিছ উদ্যোগসমূহলৈহে পঠিওৱা হৈছিল। স্বাধীনতাৰ সময়ত হোৱা দেশ বিভাজনৰ বাবেও দেশৰ কৃষি খণ্ডৰ ওপৰত বিৰূপ প্ৰভাৱ পৰিছিল। অবিভাজিত দেশখনৰ এক বৃহৎ অংশৰ উৰ্বৰ আৰু জলসিঞ্চিত কৃষিভূমি পাকিস্তানৰ অংশলৈ যোৱাৰ বাবে ভাৰতৰ কৃষি খণ্ড যথেষ্ট প্ৰভাৱিত হৈছিল। ভাৰতৰ মৰাপাট উদ্যোগৰ ওপৰত এই প্ৰভাৱ যথেষ্ট পৰিমাণে পৰিছিল কিয়নো, প্ৰায়ভাগ মৰাপাট উৎপাদক ভূমিয়ে পূব পাকিস্তানত (এতিয়া বাংলাদেশ) অন্তৰ্ভুক্ত হৈছিল। ভাৰতৰ মৰাপাট সামগ্ৰীৰ উদ্যোগবোৰ (যি পূৰ্বতে বিশ্বত একছত্ৰী স্থিতিত আছিল) কেঁচা সামগ্ৰীৰ অভাৱত পৰিছিল।

১.৩.২ ঔদ্যোগিক খণ্ড

কৃষি খণ্ডৰ নিচিনাকৈ, ঔপনিৱেশিক শাসন কালত ভাৰতে উদ্যোগ খণ্ডতো সুদৃঢ় ভেটি গঢ়িব পৰা নাছিল। দেশখনৰ বিশ্বখ্যাত হস্তশিল্প উদ্যোগৰ অৱনতি হোৱা সত্ত্বেও ইয়াত কোনো আধুনিক ঔদ্যোগিক ভেটি গঢ়ি উঠিবলৈ দিয়া হোৱা নাছিল। ভাৰতক ক্ৰমান্বয়ে এনেদৰে অনা-ঔদ্যোগিক কৰি তোলা আঁচনিৰ আঁৰত ঔপনিৱেশিক চৰকাৰৰ দুটা উদ্দেশ্য আছিল। প্ৰথমটো উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতৰ স্থিতি কেৱল বৃটেইনৰ নৱ প্ৰতিষ্ঠিত উদ্যোগ-সমূহলৈ এক কেঁচা সামগ্ৰী যোগান দিওঁতা দেশলৈ অৱনমিত কৰা, আৰু দ্বিতীয়তে, ভাৰতক বৃটেইনৰ উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ এখন বজাৰৰূপে গঢ়ি তোলা, যাতে বৃটেইনৰ স্বাৰ্থ সাপেক্ষে ভাৰতত ক্ষমতাৰ সম্প্ৰসাৰণ কৰি থাকিব পাৰি। এনে অৰ্থনৈতিক অৱস্থাত স্থানীয় হস্তশিল্পৰ বজাৰখনৰ অৱনতিয়ে কেৱল নিবনুৱা সমস্যা বৃদ্ধিয়ে নহয়, বৰঞ্চ ই ভাৰতত স্থানীয়ভাৱে উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ অভাৱৰ ফলত ভাৰতীয় গ্ৰাহকসকলৰ মাজত নতুন চাহিদাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। বৃটেইনৰ নিম্নমানৰ উৎপাদিত সামগ্ৰীসমূহৰ আমদানিয়ে যথেষ্ট লাভজনকভাৱে এই চাহিদা পূৰণ কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয়ার্ধত, ভাৰতত আধুনিক উদ্যোগৰ ভেটি গঢ়ি উঠিছিল যদিও ইয়াৰ উন্নতিৰ হাৰ লেহেমীয়া আছিল। প্ৰাৰম্ভণিতে এই উন্নতি কেৱল কপাহী আৰু মৰাপাটৰ বস্ত্ৰ উদ্যোগৰ মাজতে সীমাবদ্ধ আছিল। মুখ্যতঃ ভাৰতীয়সকলে চলোৱা কপাহী উদ্যোগসমূহ দেশখনৰ পশ্চিম প্ৰান্তত, যেনে— মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু গুজৰাটত অৱস্থিত আছিল। আনহাতে মুখ্যতঃ বিদেশীসকলে পৰিচালনা কৰা মৰাপাটৰ উদ্যোগসমূহ বংগত গঢ়ি উঠিছিল। ক্ৰমান্বয়ে বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ সময়তে লোহা আৰু ষ্টীল উদ্যোগসমূহ গঢ়ি উঠিবলৈ ধৰে। 1907 চনত টাটা আইৰণ এণ্ড ষ্টীল কোম্পানী (টিচ্‌কো/TISCO) স্থাপিত হয়। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত চেনি, চিমেণ্ট, কাগজ ইত্যাদিৰ কেতবোৰ উদ্যোগো গঢ় লৈ উঠে। কিন্তু ভাৰতত ঔদ্যোগীকৰণক উৎসাহিত কৰিবলৈ কোনো মূলধনজাত সামগ্ৰীৰ উদ্যোগ স্থাপন হোৱা নাছিল। দেশখনৰ অ'ত-ত'ত স্থাপিত হোৱা কেইটামান উদ্যোগে পৰম্পৰাগত হস্তশিল্প উদ্যোগসমূহৰ স্থান পূৰণ কৰিবলৈ সমৰ্থ নাছিল। তদুপৰি, নতুন ঔদ্যোগিক খণ্ডটো বিকাশৰ হাৰে মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত যগোৱা অৰিহণা তেনেই সামান্য আছিল। নতুন ঔদ্যোগিক খণ্ডটোৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অসুবিধা আছিল ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অতি সীমিত পৰিসৰত কৰা কাৰ্য। এই খণ্ডটো কেৱল ৰে'ল, শক্তি উৎপাদন, দূৰ সংযোগ, বন্দৰ আৰু কিছুমান বিভাগীয় কাৰ্যৰ মাজতেই সীমাবদ্ধ হৈ আছিল।

১.৩.৩ বৈদেশিক বাণিজ্য

প্ৰাচীন কালৰ পৰাই ভাৰতে বাণিজ্য ক্ষেত্ৰত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান দখল কৰি আহিছে। কিন্তু সামগ্ৰী উৎপাদন, বাণিজ্য আৰু শুল্কৰ ক্ষেত্ৰত ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে চলোৱা

সীমাবদ্ধ নীতিসমূহে ভাৰতৰ বৈদেশিক বাণিজ্যৰ আকাৰ, গঠন আৰু আয়তনৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট বিৰূপ প্ৰভাৱ পেলাইছিল। ফলস্বৰূপে, ভাৰত প্ৰাথমিক সামগ্ৰী, যেনে— কেঁচা ৰেচম, কপাহ, ঊল, চেনি, নীল, মৰাপাট ইত্যাদিৰ ৰপ্তানিকাৰী (exporter) হৈ পৰিছিল আৰু বৃটেইনত উৎপাদিত উপভোক্তাৰ সামগ্ৰী, যেনে— কপাহী, ৰেচমী আৰু ঊলৰ কাপোৰৰ লগতে কম ওজনৰ যন্ত্ৰৰ দৰে মূলধনজাত সামগ্ৰীৰ আমদানিকাৰী (importer) হৈ পৰিছিল। সকলো ব্যৱহাৰিক কাৰ্যৰ বাবে বৃটেইনে ভাৰতৰ আমদানি আৰু ৰপ্তানিৰ ওপৰত একচেতিয়া নিয়ন্ত্ৰণ চলাইছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে ভাৰতৰ বৈদেশিক বাণিজ্যৰ আধাতকৈয়ো বেছি অংশ বৃটেইনৰ সৈতে সীমাবদ্ধ আছিল আৰু বাকী অংশৰ বাণিজ্যও চীন, চিলোন (শ্ৰীলংকা) আৰু পাৰ্ছীয় (ইৰাণ)ৰ দৰে কম সংখ্যক দেশৰ লগতহে হৈছিল। ছুয়েজ চেনেল (Suez Canal) মুকলি হোৱাৰ ফলত ভাৰতৰ বৈদেশিক বাণিজ্যৰ ওপৰত বৃটিছসকলৰ নিয়ন্ত্ৰণ অধিক হৈ পৰিছিল। ঔপনিৱেশিক কালত ভাৰতৰ বৈদেশিক বাণিজ্যৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হৈছে উচ্চ হাৰৰ ৰপ্তানি উদ্বৃত্ত (export surplus)। কিন্তু এই উদ্বৃত্তৰ বাবে দেশৰ অৰ্থনীতিয়ে যথেষ্ট ব্যয় কৰিবলগীয়া হৈছিল। ঘৰুৱা বজাৰত হোৱা অভাৱৰ বাবে মৌলিক প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী— খাদ্য-শস্য, বস্ত্ৰ, কেৰাচিন আদিয়ে যথেষ্ট মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিবলৈ ধৰিছিল। ইয়াৰ উপৰি এই ৰপ্তানি উদ্বৃত্তই ভাৰতলৈ সোণ বা ৰূপৰ আমদানি কৰা নাছিল। বৰঞ্চ ইয়াক ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে বৃটেইনত স্থাপন কৰা কাৰ্যালয়ৰ খৰচ, বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে ঘোষণা হোৱা যুদ্ধৰ খৰচ আৰু অদৃশ্য সামগ্ৰীসমূহৰ আমদানিৰ বাবে হোৱা খৰচ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, আৰু এই সকলোবোৰৰ ফলাফল আছিল ভাৰতৰ পৰা ধনৰ বহির্গমন।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

১ নং প্ৰশ্ন ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক ঃ

ক) বৃটিছ ঔপনিৱেশিক শাসন কালত ভাৰতৰ অৰ্থনীতি মূলতঃ কৃষিভিত্তিক আছিল। (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

খ) ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু জনমূৰি আয়ৰ ক্ষেত্ৰত ডি কে ডি আৰ ৰাৱে ঔপনিৱেশিক কালত কৰা মূল্যায়ণক যথেষ্ট গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি অভিহিত কৰা হয়। (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

২ নং প্ৰশ্ন ঃ টিচ্‌কো (TISCO) কেতিয়া স্থাপন কৰা হৈছিল? টিচ্‌কোৰ সম্পূৰ্ণ নামটো কি?

.....

.....

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে ভাৰতীয় অৰ্থনীতিক কিয় ঔদ্যোগিক বিকাশৰ পৰা বঞ্চিত কৰিব বিচাৰিছিল? (60টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

১.৩.৪ জনসংখ্যা পৰিস্থিতি আৰু বৃত্তিগত গাঁথনি

জনসংখ্যা পৰিস্থিতি ঃ 1881 চনত কৰা এক লোকপিয়লত বৃটিছ শাসন কালত ভাৰতৰ জনসংখ্যাৰ বিভিন্ন খুঁটিনাটি প্ৰথমবাৰৰ বাবে সংগ্ৰহ কৰা হয়। বহুতো সীমাবদ্ধতা থকা সত্ত্বেও ই ভাৰতৰ জনসংখ্যাৰ বিসম হাৰত বৃদ্ধি হোৱা দেখুৱাইছিল। ইয়াৰ পিছত প্ৰতি দহ বছৰৰ মূৰত এনে লোকপিয়ল কৰা হৈছিল। 1921 চনৰ পূৰ্বে ভাৰতত জনসংখ্যাৰ পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰথম স্তৰটো চলি আছিল। দ্বিতীয় স্তৰৰ পৰিৱৰ্তন 1921 চনৰ পিছত আৰম্ভ হৈছিল। অৱশ্যে এইটো স্তৰত ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যা আৰু জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ হাৰ, ইয়াৰে দুয়োটাই নাছিল। সামাজিক উন্নয়নৰ বিভিন্ন সূচকসমূহো উৎসাহমূলক নাছিল। মুঠ সাক্ষৰতাৰ হাৰ 16 শতাংশতকৈয়ো কম আছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আকৌ মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ 7 শতাংশতকৈয়ো কম আছিল। ৰাজহুৱা স্বাস্থ্য ব্যৱস্থাসমূহ হয়তো বৃহৎ জনসংখ্যাৰ বাবে উপলব্ধ নাছিল আৰু উপলব্ধ হ'লেও এই ব্যৱস্থাসমূহ পৰ্যাপ্ত নাছিল। ফলস্বৰূপে, পানী আৰু বতাহৰ পৰা হোৱা ৰোগৰ প্ৰকোপ বৃদ্ধি পাইছিল। মুঠ মৃত্যুৰ হাৰ যথেষ্ট উচ্চ আছিল, বিশেষকৈ বৰ্তমানৰ নৱজাতকৰ মৃত্যুৰ হাৰ (Infant mortality) প্ৰতি হাজাৰত 30.15ৰ বিপৰীতে সেই সময়ত প্ৰতি হাজাৰত 218 আছিল। জন্মৰ সময়ৰ প্ৰত্যাশিত আয়ুস (Life Expectancy at birth) বৰ্তমানৰ 67 বছৰ 9 মাহৰ বিপৰীতে সেই সময়ছোৱাত মাত্ৰ 32 বছৰ হে আছিল। নিৰ্দিষ্ট তথ্যৰ অভাৱত সেই সময়ৰ দৰিদ্ৰতাৰ ছবিখন স্পষ্টকৈ পোৱা নাযায় যদিও এয়া নিশ্চিত যে ঔপনিৱেশিক কালত ভাৰতত যথেষ্ট দৰিদ্ৰ লোক বাস কৰিছিল। ভাৰতীয় জনসংখ্যাৰ সেই সময়ৰ নিম্নাৱস্থাৰ বাবে ইয়েই আছিল প্ৰধান কাৰক।

বৃত্তিগত গাঁথনি ঃ ঔপনিৱেশিক কালৰ ভাৰতৰ বৃত্তি গত গাঁথনি (Occupational structure), অৰ্থাৎ বিভিন্ন উদ্যোগ আৰু খণ্ডত কৰ্মচাৰীসকলৰ বিতৰণ সমগ্ৰ কালছোৱাত প্ৰায় একেই আছিল। কৃষি খণ্ডত আটাইতকৈ বেছি, প্ৰায় 70–75 শতাংশ লোক নিয়োজিত হোৱাৰ বিপৰীতে উৎপাদন খণ্ডত আৰু সেৱা খণ্ডত কেৱল ক্ৰমে 10 আৰু 15–20 শতাংশ লোক নিয়োজিত হৈছিল। আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ আছিল বৰ্ধিত আঞ্চলিক বৈষম্য। তেতিয়াৰ মাদ্ৰাজ প্ৰেছিডেন্সি (বৰ্তমানৰ তামিলনাড়ু, অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ, কেৰেলা আৰু কৰ্ণাটক ৰাজ্য), মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু পশ্চিমবংগত

উৎপাদন আৰু সেৱা খণ্ডৰ বিকাশৰ বাবে কৃষি খণ্ডৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা হ্ৰাস পাইছিল। কিন্তু একে সময়তে উৰিষ্যা, ৰাজস্থান আৰু পাঞ্জাৱ আদি ৰাজ্যসমূহত কৃষি খণ্ডত নিয়োজন বৃদ্ধি পাইছিল।

১.৩.৫ বুনিয়াদ

বৃটিছ শাসনকালৰ পূৰ্বে ভাৰতত নিৰ্মাণ কৰা পথসমূহ আধুনিক যাতায়াতৰ বাবে উপযোগী নাছিল। বিত্তৰ নাটনিৰ বাবে ঔপনিৱেশিক প্ৰশাসনেও এইক্ষেত্ৰত বিশেষ কাম কৰিব পৰা নাছিল। নিৰ্মাণ কৰা পথসমূহ প্ৰাথমিকভাৱে ভাৰতৰ ভিতৰতে সেনাবাহিনীৰ যাতায়াত আৰু ইংলেণ্ড অথবা অন্য বিদেশী ৰাষ্ট্ৰলৈ কেঁচা সামগ্ৰী ৰপ্তানি কৰাৰ উদ্দেশ্যৰে গ্ৰামাঞ্চলৰ পৰা নিকটতম ৰে'ল ষ্টেচন অথবা বন্দৰলৈ লৈ যোৱাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বৰ্ষাকালত গ্ৰামাঞ্চলসমূহলৈ যোৱাৰ বাবে উপযুক্ত পথৰ অভাৱ হৈছিল। স্বাভাৱিকতে তেনে অঞ্চলসমূহ প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ আৰু দুৰ্ভিক্ষৰ সময়ত বাৰুকৈয়ে ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল। 1850 চনত বৃটিছসকলে ভাৰতৰ ৰে'ল সেৱাৰ সূচনা কৰে, আৰু এই সেৱাক ভাৰতলৈ বৃটিছে দিয়া এক উল্লেখযোগ্য বৰঙণি বুলিব পাৰি। ৰে'ল সেৱাই ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ বুনিয়াদক দুইধৰণে প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। এহাতে ইয়াৰ সহায়ত লোকসকলে ভৌগোলিক আৰু সাংস্কৃতিক সীমা অতিক্ৰম কৰি দূৰ যাত্ৰা কৰিব পৰা হৈছিল, আৰু আনহাতে ই ভাৰতৰ কৃষিৰ ব্যৱসায়ীককৰণত সহায় কৰিছিল। ইয়ে ভাৰতৰ গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ তুলনামূলক স্বয়ংসম্পূৰ্ণতা (self-sufficiency)-ৰ ওপৰত ঋণাত্মক প্ৰভাৱ পেলাইছিল। ভাৰতৰ ৰপ্তানি বাণিজ্যৰ আয়তন বৃদ্ধি হৈছিল, কিন্তু ভাৰতীয়সকল ইয়াৰ লাভৰ অংশীদাৰ হোৱা নাছিল। সেয়েহে ভাৰতীয়সকলে ৰে'ল সেৱাৰ প্ৰচলনৰ বাবে পোৱা সামাজিক লাভৰ তুলনাত দেশখনৰ অৰ্থনৈতিক লোকচানৰ পৰিমাণ যথেষ্ট বেছি আছিল। পথ আৰু ৰে'ল সেৱাৰ উন্নয়নৰ লগতে ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে আভ্যন্তৰীণ বাণিজ্য আৰু সমুদ্ৰ পথ উন্নয়নৰ বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছিল। অৱশ্যে এই ব্যৱস্থাসমূহ যথেষ্ট সন্তুষ্টিদায়ক নাছিল। কোনো কোনো সময়ত আভ্যন্তৰীণ জলপথসমূহ অমিতব্যয়ীৰূপে হে পৰিগণিত হৈছিল। যেনে— উৰিষ্যা উপকূলৰ জলসংযোগ প্ৰণালী। এই জলসংযোগ প্ৰণালীৰ স্থাপনত চৰকাৰৰ এক বৃহৎ পুঁজি ব্যয় কৰিছিল; কিন্তু তৎস্বত্ত্বেও ইয়াৰ সমান্তৰালভাৱে অৱস্থিত ৰে'লপথৰ সৈতে ই প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰিব নোৱাৰাৰ বাবে ইয়াক সময়ত বন্ধ কৰি দিয়া হৈছিল। বৈদ্যুতিক টেলিগ্ৰাফ ব্যৱস্থা ব্যয়বহুল হোৱা স্বত্ত্বেও কেৱল আইন-শৃংখলা নিয়ন্ত্ৰণৰ স্বাৰ্থতে বৃটিছসকলে ভাৰতত প্ৰৱৰ্তন কৰিছিল। আনহাতে ডাকসেৱাই ৰাইজৰ স্বাৰ্থত সেৱা আগবঢ়োৱা স্বত্ত্বেও, ইয়াৰ সম্প্ৰসাৰণ পৰ্যাপ্ত নাছিল।

ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ সময়লৈ মাত্ৰাধিক শ্ৰম আৰু নিম্ন উৎপাদন কৃষি খণ্ডৰ বাবে বোজাস্বৰূপ হৈ পৰিছিল। উদ্যোগ ক্ষেত্ৰৰ বাবে আধুনিকীকৰণ, বহুমুখীকৰণ, ক্ষমতা নিৰ্মাণ আৰু বৰ্ধিত ৰাজহুৱা বিনিয়োগ অতি প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছিল। বিদেশী

বাণিজ্যৰ মূল লক্ষ্য আছিল বৃটেইনৰ ঔদ্যোগিক বিপ্লৱত অৰিহণা যোগোৱা। বিখ্যাত ৰে'ল সেৱাকে আদি কৰি অন্যান্য বুনিয়াদী ক্ষেত্ৰতো উন্নয়ন, প্ৰসাৰণ আৰু ৰাজহুৱাকৰণৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। দাৰিদ্ৰতা আৰু নিবনুৱা সমস্যা দূৰ কৰিবলৈ ৰাজহুৱা অৰ্থনৈতিক নীতিৰ কল্যাণ আৱশ্যকীয় হৈ পৰিছিল। থোৱতে ক'বলৈ গ'লে, দেশখন অগণন সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক ঃ

ক) বৃটিছ শাসিত ভাৰতৰ প্ৰথম জনগণনা 1889 চনত এক লোকপিয়ল যোগে কৰা হৈছিল। (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

খ) ভাৰতে স্বাধীনতা লাভ কৰা সময়লৈ ইয়াৰ কৃষি খণ্ড এক আধুনিক কৃষি খণ্ডলৈ ৰূপান্তৰিত হৈ উঠিছিল। (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

৫ নং প্ৰশ্ন ঃ বৃটিছ শাসন কালত কেতবোৰ সামাজিক সূচকৰ অৱস্থা সম্পৰ্কে লিখক। (60টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৬ নং প্ৰশ্ন ঃ আমাৰ দেশত ৰে'ল সেৱাৰ সূচনাই ভাৰতীয় অৰ্থনীতিলৈ যথেষ্ট উন্নয়ন কঢ়িয়াই আনিছিল। এই কথাষাৰৰ সৈতে আপুনি একমতনে? (60টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

১.৪ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি ঃ বৈশিষ্ট্য আৰু বিচাৰ্য বিষয়সমূহ

এই শাখাটিত আমি ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ দুটা প্ৰধান দিশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম,

যথা— উন্নয়নশীল অৰ্থনীতি হিচাপে ইয়াৰ মৌলিক বৈশিষ্ট্যসমূহ, আৰু ইয়াৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বিষয়সমূহ।

১.৪.১ উন্নয়নশীল অৰ্থনীতি হিচাপে ভাৰতৰ বৈশিষ্ট্য

ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ মাজত উন্নয়নশীল অৰ্থনীতিৰ প্ৰতিটো বৈশিষ্ট্যই আছে। ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণৰ ঃ

- **নিম্নমানৰ আয় ঃ** ভাৰতৰ জনমূৰি আয় বিশ্বৰ ভিতৰতে নিম্নমানৰ। নিম্নমানৰ আয়ৰ অৰ্থ হৈছে নিম্নমানৰ জীৱন-ধাৰণ প্ৰণালী আৰু নিম্নমানৰ ভোগ। স্বাধীনতাৰ সময়ৰ পৰা উৎপাদন ক্ষেত্ৰত হোৱা বিকাশসমূহ দেশখনৰ জনমূৰি আয়ৰ মাজত প্ৰতিফলিত নহয়। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে জনসংখ্যাৰ বৰ্ধিত হাৰ। জনসাধাৰণৰ আয়ৰ স্তৰসমূহৰ মাজত এক বৃহৎ পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। এতিয়াও ভাৰতৰ জনসংখ্যাৰ প্ৰায় এক-তৃতীয়াংশ লোকেই দৰিদ্ৰ সীমাৰেখাৰ তলত বাস কৰে। জীৱন-ধাৰণৰ নিম্নমানৰ ফলস্বৰূপে শ্ৰমৰ কাৰ্যকাৰিতাও নিম্নস্তৰৰ হয়।
- **কৃষি খণ্ডৰ আধিপত্য ঃ** অৰ্থনীতিত কৰ্মসংস্থাপন আৰু উপাৰ্জনৰ ক্ষেত্ৰত পৰম্পৰাগতভাৱে কৃষিয়ে মুখ্য ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। কিন্তু অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰৰ পিছৰ সময়ছোৱাত নিয়োগ আৰু আয়ত আগবঢ়োৱা কৃষিৰ অৱদান হ্ৰাস পোৱাৰ ধাৰা দেখা গৈছে। নিটি আয়োগ (Niti Aayog) ৰ শেহতীয়া এক অধ্যয়ন অনুসৰি, ২০২০-২১ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় অৰ্থনীতিত কৃষিত নিয়োজিত মুঠ কৰ্মশক্তিৰ অংশ ১৯৫০-৫১ চনৰ ৬৯.২ শতাংশৰ পৰা ২০২০-২১ চনত ৪৬.৫ লৈ হ্ৰাস পাইছে। আনহাতে, উক্ত সময়ছোৱাত ভাৰতৰ জাতীয় আয়ত কৃষিৰ অৱদান (২০১১-১২ চনৰ স্থিৰ মূল্য হিচাপত) ৬১.৭ শতাংশৰ পৰা ১৬.৩ শতাংশলৈ হ্ৰাস পাইছিল। তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে, কৃষিখণ্ডৰ মুঠ খাদ্য উৎপাদন ১৯৫০ চনত ১০৬ নিযুট টনৰ পৰা ২০২১-২২ চনত ৯৩৬ নিযুত টনলৈ বৃদ্ধি পাইছে। একে সময়তে, ১৯৫০-৫১ চনত মুঠ কৃষি শ্ৰমিকৰ সংখ্যা ৯.৭২ কোটিৰ পৰা ২০২১-২২ চনত ২৪.৬৭ কোটিলৈ বৃদ্ধি পাইছে। ইয়াৰ পৰা দেখা যায় যে মুৰঠ খাদ্য উৎপাদনৰ CAGR (যৌগিক বাৰ্ষিক বৃদ্ধিৰ হাৰ) (৩.১২ শতাংশ) কৃষিৰ কৰ্ম শক্তিৰ বৃদ্ধিতকৈ (১.৩৪ শতাংশ) অধিক।

  ইয়াৰ বিপৰীতে, প্ৰায়বোৰ উন্নত দেশতে কেৱল 2–4 শতাংশ শ্ৰমশক্তি কৃষিক্ষেত্ৰত নিয়োজিত হয় আৰু মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনৰ কেৱল 2–9 শতাংশ কৃষি খণ্ডই অৱিহণা যোগায়। ভাৰতত কৃষি খণ্ড এতিয়াও মৌচুমীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল আৰু কৃষিখণ্ডত ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰযুক্তিও যথেষ্ট পিছপৰা।
- **মূলধনৰ নাটনি ঃ** নিম্নমানৰ আয়ৰ ফলস্বৰূপে সঞ্চয় আৰু মূলধন গঠনৰ স্তৰো

নিম্নমানৰ হয়। মূলধনৰ নাটনিৰ বাবে শ্ৰম আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ দৰে সম্পদসমূহ অব্যৱহৃত আৰু আহৃত নোহোৱাকৈয়ে থাকে।

- **প্ৰযুক্তিগত অনগ্ৰসৰতা ঃ** উৎপাদনৰ প্ৰায়ভাগ ক্ষেত্ৰতে ব্যৱহৃত প্ৰযুক্তিসমূহ যথেষ্ট অনগ্ৰসৰ, অৰ্থাৎ আওপুৰণি। গৱেষণা আৰু উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত কৰা বিনিয়োগ অতি নিম্নমানৰ হোৱা বাবে প্ৰযুক্তি আমদানি কৰিবলগীয়া হয়।
- **অপৰ্যাপ্ত বুনিয়াদ ঃ** ঔদ্যোগিক উৎপাদনৰ লগতে কৃষি উৎপাদন আৰু সেৱা খণ্ডতো যাতায়াত, দূৰ সংযোগ, শক্তি ইত্যাদিৰ দৰে বুনিয়াদী সুবিধাসমূহৰ প্ৰয়োজন হয়। ভাৰতত এই সকলোবোৰ সুবিধাই অপৰ্যাপ্ত।
- **জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ উচ্চ হাৰ ঃ** এটা অনুমান অনুসৰি, ভাৰতৰ জনসংখ্যা (২০২৩ চনত) প্ৰায় ১.৪৮ বিলিয়ন, যি বিশ্বৰ জনসংখ্যাৰ এক ষষ্ঠাংশতকৈও অধিক। জনসংখ্যাবিদসকলৰ ধাৰণা মতে, 2030 চনৰ ভিতৰত ভাৰতে বিশ্বৰ সৰ্বোচ্চ জনসংখ্যাৰ দেশ চীনকো চেৰ পেলাব। সেই সময়ত ভাৰতৰ জনসংখ্যা 153 কোটি হ'ব বুলি ধাৰণা কৰা হৈছে। ইয়াৰ বিপৰীতে সেই সময়ছোৱাত চীনৰ জনসংখ্যাই ইয়াৰ সৰ্বোচ্চ সীমা 146 কোটি চুব (আৰু ক্ৰমান্বয়ে হ্ৰাস পাবলৈ ধৰিব)। জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ উচ্চ হাৰে উপলব্ধ সম্পদৰ ওপৰত অধিক চাপ সৃষ্টি কৰাৰ লগতে জনমূৰি আয় হ্ৰাস কৰে।
- **নিৰক্ষৰতাৰ উচ্চ হাৰ ঃ** এন এছ অ' (ৰাষ্ট্ৰীয় পৰিসংখ্যা কাৰ্যালয়) ৰ জৰীপৰ তথ্য অনুসৰি, ২০২৩ চনত ভাৰতৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ হৈছে ৭৭.৭ শতাংশ। ইয়াৰে পুৰুষৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৮৪.৭ শতাংশ, আনহাতে মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৭০.৩ শতাংশ। ২০১১ চনৰ লোকপিয়লৰ তথ্যৰ তুলনাত এই পৰিমাণ অধিক। ২০১১ চনত ভাৰতৰ সাগ্ৰিক সাক্ষৰতাৰ হাৰ আছিল ৭৪ শতাংশ। ইয়াৰে পুৰুষৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ আছিল ৮২% আৰু মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ আছিল ৬৫ শতাংশ।
- **নৱজাতকৰ মৃত্যুৰ উচ্চ হাৰ ঃ** এক সমীক্ষা অনুসৰি, বিশ্বৰ ভিতৰতে ভাৰতত নৱজাতকৰ মৃত্যুৰ হাৰ সৰ্বোচ্চ। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ মানৱ উন্নয়ন প্ৰতিবেদন (Human Development Report) অনুসৰি, 2021 চনত মানৱ উন্নয়ন সূচক (Human Development Indicator) অনুযায়ী, ১৯১ দেশৰ ভিতৰত ভাৰতৰ স্থান হৈছে 132। বিশ্ববেংকৰ তথ্য অনুসৰি, ভাৰতে শিশুৰ মৃত্যুৰ হাল (IMR) ১৯৬০ চনৰ ১৬২ ৰ পৰা ২০২১ চনত ২৬ লৈ হ্ৰাস কৰিছে। কিন্তু দক্ষিণ এছিয়াৰ অন্যান্য দেশ যেনে- বাংলাদেশ (২২.৯), নেপাল (২২.৮), ভূটান (২২.৪৫), চীন (৫.০৫) আৰু শ্ৰীলংকা (৫.৭৭)ৰ তুলনাত এতিয়াও ই অধিক। ইয়াৰ পৰা দেখা যায় যে আমাৰ দেশে পুষ্টি আৰু অনাময় ব্যৱস্থা উন্নত কৰাৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিব লাগিব।

১.৪.২ ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ সাম্প্ৰতিক সমস্যা

2020 চনৰ ভিতৰত ভাৰতে নিজকে এক অৰ্থনৈতিক মহাশক্তিৰূপে আৰু এখন উন্নত দেশ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ লোৱা উদ্দেশ্যৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত দেশখনে আৰ্থ-সামাজিক সংস্কাৰ ত্বৰান্বিত কৰিবলৈ আৰু আনুষ্ঠানিক তথা বুনিয়াদী সমস্যাসমূহ সমাধান কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলোৱা উচিত। বিকাশৰ হাৰ উন্নত কৰি তুলিবলৈও যথাযথ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব লাগে। ভাৰতীয় অৰ্থনীতিয়ে সন্মুখীন হোৱা সাম্প্ৰতিক সমস্যাসমূহ এনেধৰণৰ—

- **মুদ্ৰাস্ফীতি ঃ** ভাৰতত মুদ্ৰাস্ফীতি এক গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যা আৰু বৰ্ধিত মজুৰি, সম্পত্তিৰ মূল্য তথা খাদ্যৰ মূল্যই ইয়াক ইন্ধন যোগাইছে। বছৰেকত 9.2 শতাংশ আৰ্থিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত আৰু বিশেষকৈ বুনিয়াদৰ দৰে যোগানৰ দিশসমূহত সৃষ্টি হোৱা সীমাবদ্ধতাৰ বাবে, মুদ্ৰাস্ফীতিজনিত চাপ বৃদ্ধি হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে। 2004–05 আৰু 2007–08 বিত্তীয় বৰ্ষৰ মাজৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ ঘৰুৱা অৰ্থনীতিৰ বিকাশৰ হাৰ 9 শতাংশতকৈও অধিক হৈছিল, কিন্তু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় অৰ্থনৈতিক দূৰৱস্থাই ভাৰতীয় অৰ্থনীতিক বাহ্যিকভাৱে ইমান প্ৰভাৱিত কৰিছিল যে কেতবোৰ খণ্ডত যথেষ্ট সমস্যাৰ সৃষ্টি হৈছিল। 2009 চনত ভাৰতৰ মুদ্ৰাস্ফীতিৰ হাৰ আছিল 11.49 শতাংশ। অৰ্থনীতিৰ বৃদ্ধিৰ হাৰত কিছুমান উত্থান-পতনৰ সন্মুখীন হোৱা এটা দশকৰ পাছত ২০১৮-১৯ চনত মুদ্ৰাস্ফীতিৰ হাৰ প্ৰায় ৩.৪১ শতাংশলৈ হ্ৰাস পাইছে। কিন্তু ২০২২ চনত ভাৰতত মুদ্ৰাস্ফীতিৰ বাৰ্ষিক হাৰ ৬.৭ শতাংশ আছিল, যিটো পূৰ্বৰ বছৰৰ তুলনাত ১.৫৭% বেছি।
- **শিক্ষাৰ নিম্ন মানদণ্ড ঃ** সাক্ষৰতা হৈছে আৰ্থ-সামাজিক উন্নয়নৰ মূল ভেটি আৰু 1947 চন, অৰ্থাৎ বৃটিছ শাসনৰ সমাপ্তিৰ সময়ৰ 12 শতাংশৰ বিপৰীতে 2023 চনত ভাৰতত সাক্ষৰতাৰ হাৰ 78 শতাংশলৈ বৃদ্ধি পাইছে। এই বিকাশৰ হাৰ ছয়গুণতকৈও অধিক, যদিও বিশ্বৰ গড় সাক্ষৰতাৰ হাৰ 86 শতাংশৰ বিপৰীতে ভাৰতৰ হাৰ অতি নিম্ন। ভাৰতত সাক্ষৰতাৰ ক্ষেত্ৰত এক বৃহৎ লিংগ বৈষম্য(gender discrimination) দেখিবলৈ পোৱা যায় ঃ 2011 চনত প্ৰাপ্তবয়স্ক (15 বছৰ বা ততোধিক)-ৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ পুৰুষৰ মাজত 78.8 শতাংশ আৰু মহিলাৰ মাজত 59.3 শতাংশ। ২০২৩ চনত এই বৈষম্য সামান্য উন্নত হৈছে, কিয়নো বৰ্তমান পুৰুষৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৮৪.৭ শতাংশ, আনহাতে মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৭০.৩ শতাংশ। এইদৰে, ২০১১ চনৰ তুলনাত দুয়োৰে মাজত ব্যৱধান কমিছে। ভাৰতত মহিলাৰ নিম্ন সাক্ষৰতাৰ হাৰে দেশখনত পৰিয়াল পৰিকল্পনা তথা জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ হাৰ ৰোধ কৰিবলৈ লোৱা ব্যৱস্থাসমূহৰ ওপৰত যথেষ্ট ঋণাত্মক প্ৰভাৱ পেলাইছে। গ্ৰামাঞ্চলত আৰু মহিলা-সকলৰ মাজত এই প্ৰভাৱ অধিক। ভাৰতৰ গ্ৰামাঞ্চলৰ 50 শতাংশ মহিলাই নিৰক্ষৰ।

- **অনগ্ৰসৰ বুনিয়াদী ব্যৱস্থা ঃ** ভাৰতৰ প্ৰায়ভাগ অঞ্চলৰে যাতায়াত আৰু দূৰ সংযোগ ব্যৱস্থা অতি অনগ্ৰসৰ। শক্তি যোগানৰ নাটনিৰ বাবে কোনো কোনো অঞ্চলত বিদ্যুতৰ নাটনি হয়। বহুতো ভাৰতীয় লোক পানীৰ দৰে মৌলিক প্ৰয়োজনৰ পৰাও বঞ্চিত। বৰ্ধিত জনসংখ্যা আৰু বৰ্ধিত অৰ্থনীতিৰ ফলত এই সমস্যাবোৰ ক্ৰমান্বয়ে গুৰুতৰ হোৱাৰ আশংকা আছে।
- **লেনদেনৰ সন্তুলনৰ বিপৰ্যয় ঃ** ভাৰতবৰ্ষত বিদেশী মুদ্ৰাৰ পৰিমাণ যথেষ্ট পৰিমাণে বাঢ়িছে, যদিও চলিত হিচাপ (Current Account)ত দেখা দিয়া ঘাটিৰ ফলত লেনদেনৰ সন্তুলন (balance of payment) বেয়াকৈ ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছে। এয়া হোৱাৰ মূল কাৰণ হ'ল ঘৰুৱা অৰ্থনীতিটোৰ ওপৰত অত্যধিক চাপ। দেশৰ মুঠ যোগান মুঠ চাহিদাৰ সমান হোৱা নাই। ফলত বিদেশী সামগ্ৰীৰ আমদানি বৃদ্ধি পাইছে।
- **অসমতা হ্ৰাস পোৱাৰ সলনি বৃদ্ধিহে পাইছে ঃ** সাধাৰণতে আশা কৰা যায় যে দেশৰ অৰ্থনীতিৰ বৃদ্ধিয়ে দেশৰ দুখীয়া জনসাধাৰণক দৰিদ্ৰ সীমাৰেখাৰ ওপৰলৈ উন্নীত কৰাত সহায় কৰিব। কিন্তু এতিয়ালৈকে দেখা গৈছে যে দেশৰ অৰ্থনীতিক বৃদ্ধিয়ে ব্যাপক অসমতাৰহে সৃষ্টি কৰিছে। ইয়ে দক্ষ আৰু ধনী শ্ৰেণীটোকহে লাভান্বিত কৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ বহুখিনি দুখীয়া লোকে এতিয়াও অৰ্থনৈতিক বৃদ্ধিৰ কোনো প্ৰত্যক্ষ ফলাফল লাভ কৰা নাই। ফ'ৰ্বছৰ সমীক্ষাত দেখা গৈছে যে দেশৰ 31 নিযুত ঘৰত এতিয়াও বিদ্যুৎ নাই। দেশৰ বুজন সংখ্যক লোক এতিয়াও দৰিদ্ৰ সীমাৰেখাৰ তলত বাস কৰে। তদুপৰি, দেশখনৰ চুকে-কোণে টেলিভিছন, মোবাইল আৰু ইন্টাৰনেট সেৱা সোমাই পৰাত গাঁৱৰ জনসাধাৰণৰ মাজত অসমতাৰ সচেতনতা বৃদ্ধি পাইছে।
- **ব্যাপক বাজেট ঘাটি ঃ** বিশ্বৰ উন্নয়নশীল দেশসমূহৰ ভিতৰত ভাৰতবৰ্ষৰ বাজেট ঘাটি অন্যতম। ইয়াৰ ফলত ৰাজহুৱা খণ্ডসমূহ, যেনে— শিক্ষা, স্বাস্থ্য আদিত ৰাজহুৱা বিনিয়োগৰ পৰিমাণ যথেষ্ট সীমিত হৈছে। অৱশ্যে শেহতীয়া সময়ছোৱাত, বিশেষকৈ 2018–19 বৰ্ষত ভাৰতবৰ্ষৰ वित्तीय ঘাটি 3.39 শতাংশলৈ হ্ৰাস পাইছে। ২০১৮-১৯ বৰ্ষৰ ভিতৰত বিত্তীয় ঘাটি ৩.৩৯ শতাংশলৈ নামি আহিছিল। কিন্তু Covid-19 মহামাৰীৰ পিছত বিত্তীয় ঘাটি পুনৰ বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিলে। ২০২১-২২ চনত বিত্তীয় ঘাটি ৬.৭ শতাংশ আছিল। ২০২৩-২৪ চনত বিত্তীয় ঘাটি ৫.৯ শতাংশ হোৱাৰ প্ৰস্তাৱ দিয়া হৈছে।
- **পৰিৱেশৰ ওপৰত অৰ্থনৈতিক বৃদ্ধিৰ বিৰূপ প্ৰভাৱ ঃ** দেশৰ উচ্চ অৰ্থনৈতিক বৃদ্ধিয়ে মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীটোক প্ৰতিপত্তিশালী হোৱাত সহায় কৰিছে। তেওঁলোকে নতুন নতুন গাড়ী কিনিব পাৰিছে তথা নতুন নতুন বিলাসী সামগ্ৰী কিনিব পাৰিছে। কিন্তু ইয়াৰ ফলত প্ৰদূষণ বহু পৰিমাণে বৃদ্ধি পাইছে। ভাৰতীয় নগৰসমূহত বৃদ্ধি

পোৱা জনসংখ্যাৰ কথাটো মন কৰিলে এয়া অধিক স্পষ্ট হৈ পৰে। বহু অৰ্থবিজ্ঞানীয়ে মত প্ৰকাশ কৰে যে স্থিৰ অৰ্থনীতিক বৃদ্ধি তথা এক সুস্থ সামাজিক বাতাবৰণ বৰ্তাই ৰখাৰ স্বাৰ্থত দেশখনে ইয়াৰ বৰ্ধিত জনসংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণ কৰা উচিত।

- **প্ৰৱেশত বাধা ঃ** ভাৰতীয় অৰ্থনীতিটোত এতিয়াও ব্যাপক নিয়ন্ত্ৰণ প্ৰচলিত। ইয়াৰ ফলত ব্যৱসায়ী শ্ৰেণীটোৱে নতুন নতুন বজাৰত প্ৰৱেশ কৰাত ব্যয় আৰু অন্যান্য অসুবিধাৰ সন্মুখীন হয়। ইয়ে দেশখনৰ ঔদ্যোগিক বাতাবৰণ বেয়াকৈ ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰিছে। দেশত বিনিয়োগ বৃদ্ধি কৰিবলৈ হ'লে এনেধৰণৰ বাধাসমূহ আঁতৰোৱাতো নিতান্তই জৰুৰী। নিয়ম-কানুনবোৰ সহজ-সৰল কৰিব লাগে আৰু ব্যৱসায়ত থকা বাধাসমূহ শিথিল কৰিব লাগে।
- **নিবনুৱা সমস্যা ঃ** দেশখনৰ অৰ্থনৈতিক বৃদ্ধি ত্বৰান্বিত হোৱা সত্ত্বেও নিবনুৱাৰ সংখ্যা দিনক দিনে বৃদ্ধি হৈয়ে আছে। অৱশ্যে দেশখনৰ শ্ৰমৰ বজাৰখনত শ্ৰমিকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাব ধৰিছে। বিশেষকৈ যুৱতীসকলৰ উপস্থিতি উৎসাহজনক। নিৰ্মাণ আৰু সেৱা খণ্ডত বিনিয়োগ বৃদ্ধি নকৰিলে যথেষ্ট পৰিমাণে নিয়োগৰ সুবিধা বৃদ্ধি হোৱাটো অসম্ভৱ।
- **দক্ষতাৰ নাটনি ঃ** তুলনামূলকভাৱে, ভাৰতৰ শিক্ষা খণ্ডটো পিছপৰা নহয়; যদিও দক্ষ মানৱ সম্পদৰ বৰ অভাৱ দেখা যায়, বিশেষকৈ তথ্য-প্ৰযুক্তিৰ ক্ষেত্ৰখনত। আকৌ দেশখনৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ধনী আৰু দুখীয়াৰ মাজৰ ব্যৱধানটো ক্ৰমান্বয়ে বাঢ়িবলৈ ধৰিছে। শৈক্ষিক তথা বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰ প্ৰসাৰণ ঘটোৱাটো অত্যন্ত জৰুৰী হৈ পৰিছে।
- **বিত্তীয় সংস্কাৰ ঃ** বিত্তীয় সংস্কাৰ সাধনৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰত্যাহ্বান হ'ল বিত্তীয় ব্যৱস্থাটোৰ সবলীকৰণ আৰু উপযুক্ত কৰ সংস্কাৰ (Tax Reform) ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে ইয়াক সমন্বিত কৰা। মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল পৰোক্ষ কৰ (Indirect Tax)এ কেৱলমাত্ৰ সম্পদৰ আবণ্টনকে প্ৰভাৱান্বিত নকৰে, ই দেশখনৰ বিনিয়োগৰ পৰিৱেশো বিনষ্ট কৰে। সেয়ে পৰোক্ষ কৰৰ সংস্কাৰ কৰাটো অত্যন্ত জৰুৰী হৈ পৰিছে।
- **প্ৰত্যক্ষ বিদেশী বিনিয়োগ ঃ** দেশখনৰ উন্নয়নৰ স্বাৰ্থত দেশৰ অৰ্থনীতিলৈ প্ৰত্যক্ষ বিদেশী বিনিয়োগ (Foreign Direct INvestment– FDI) আকৰ্ষণ কৰাটো আৱশ্যকীয়। এনেধৰণৰ বিনিয়োগে দেশখনত প্ৰযুক্তিৰ সম্প্ৰসাৰণ (technology spillover)ত সহায় কৰে, মানৱ সম্পদৰ বিকাশত অৰিহণা যোগায়। আন্তৰ্জাতিক বাণিজ্য, বিশেষকৈ ৰপ্তানি বৃদ্ধিত অৰিহণা যোগায়, এক প্ৰতিদ্বন্দ্বিতামূলক বাণিজ্যিক পৰিৱেশ গঠন কৰি তোলে, ঔদ্যোগিক মনোবৃত্তি বিকশিত কৰে, সম্পদসমূহৰ উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধি কৰে, আৰু সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হ'ল— ই সম্পদসমূহৰ ব্যৱহাৰত দক্ষতা আনে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৭ নং প্ৰশ্ন ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক ঃ

ক) উন্নয়নশীল বিশ্বত ভাৰত বাজেট ঘাটি সৰ্বোচ্চ হোৱা দেশসমূহৰ মাজৰ এখন। (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

খ) ভাৰতৰ জনসংখ্যা বিশ্বৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ছয় ভাগৰ এভাগ। (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

৮ নং প্ৰশ্ন ঃ 'মুদ্ৰাস্ফীতি' হৈছে ভাৰতৰ অন্যতম সাম্প্ৰতিক সমস্যা।' এই কথাষাৰৰ সৈতে আপুনি একমতনে? আপোনাৰ মতামতৰ সপক্ষে যুক্তি দৰ্শাওক। (60টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

.....

.....

১.৫ ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ ধাৰা ঃ বৃদ্ধি আৰু ইয়াৰ গঠন

১.৫.১ ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ বৃদ্ধিৰ ধাৰা

ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ ধাৰা সম্পৰ্কীয় অধ্যয়নত 65 বছৰীয়া পৰিকল্পনাৰ সময়ছোৱাক সামৰি লোৱা হৈছে। 1951 চনত আৰম্ভ হোৱা পৰিকল্পনাৰ উন্নয়নৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ এটা পৰিণতি হিচাপে এই দশকবিলাকত ভাৰতীয় অৰ্থনীতিত গাঁথনিগত পৰিৱৰ্তন দেখা হৈছে। এই পৰিৱৰ্তনবিলাক বিকাশৰ হাৰ আৰু মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদন (GDP)ৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ গঠনতো প্ৰতিফলিত হৈছে। তলৰ 1.1নং তালিকাত প্ৰকৃত মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত দীৰ্ঘকালীন সময়ছোৱাত পৰিলক্ষিত হোৱা কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ দাঙি ধৰা হৈছে।

তালিকা ১.১ ঃ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনৰ গড় বাৰ্ষিক বৃদ্ধি

সময়	বছৰ	বৃদ্ধিৰ হাৰ (শতাংশ)
প্ৰথম পৰিকল্পনা	1951–56	3.6
দ্বিতীয় পৰিকল্পনা	1956–61	4.3
তৃতীয় পৰিকল্পনা	1961–66	2.8
বাৰ্ষিক পৰিকল্পনা	1966–69	3.8
চতুৰ্থ পৰিকল্পনা	1969–74	3.3
পঞ্চম পৰিকল্পনা	1974–79	4.8

বাৰ্ষিক পৰিকল্পনাবিলাক	1979–80	-6.0
ষষ্ঠ পৰিকল্পনা	1980–85	5.7
সপ্তম পৰিকল্পনা	1985–90	6.0
বাৰ্ষিক পৰিকল্পনাবিলাক	1990–92	3.0
অষ্টম পৰিকল্পনা	1992–97	6.8
নৱম পৰিকল্পনা	1997–02	5.4
দশম পৰিকল্পনা	2002–07	7.6
একাদশ পৰিকল্পনা	2007–12	8.0
দ্বাদশ পৰিকল্পনা	2012–17	8.0
পৰিকল্পনা অবিহনে	২০১৭-২০২২	৪.০৭

উৎস: MOSPI ৱেবছাইট; www.macrotrends.net

তালিকাখনত দেখা গৈছে যে, আশীৰ দশকৰ সময়ছোৱাত মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনৰ বৃদ্ধিৰ হাৰ আছিল 5.8 শতাংশ, যিটো নিৰ্ধাৰিত লক্ষ্য 5.5 শতাংশতকৈ বেছি আছিল। কিন্তু এই সময়ছোৱাত বাৰ্ষিক বিকাশৰ হাৰ আছিল অত্যন্ত অস্থিৰ। 1991–92ত হোৱা সংকটৰ বাবে এই উচ্চ হাৰ টিকি নাথাকিল, সেই সময়ত মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনৰ বাৰ্ষিক বিকাশৰ হাৰ 0.8 শতাংশলৈ নামে।

২০০২ চনৰ পৰা ২০১২ চনৰ সময়ছোৱাক বিংশ শতিকাৰ শেষৰ দশক (১৯৯২ চনৰ পৰা ২০০২ চনলৈকে) ৰ সৈতে তুলনা কৰিলে কিছুমান উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য দেখা যায়। বিংশ সতিকাৰ শেষৰ দশকটোৰ ৬ শতাংশতকৈ অলপ বেছি অৰ্থনৈতিক গড় বৃদ্ধিৰ হাৰৰ বিপৰীতে একবিংশ শতিকাৰ পৰিকল্পনাৰ প্ৰথম দশকত ই অধিক উৎসাহজনক (৭.৮ শতাংশ) আছিল।

কিন্তু Covid-19 আৰু অন্যান্য বিশ্বব্যাপী আৰু ঘৰুৱা পৰিস্থিতিৰ বাবে ভাৰতৰ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদন (Gross Domestic Product - GDP জিডিপি) বৃদ্ধিৰ হাৰত শেহতীয়া বছৰবোৰত অধিক উঠা-নমা দেখা গৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে, ২০১৯ চনত ভাৰতৰ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদন বৃদ্ধিৰ হাৰ আছিল ৩.৮৭ শতাংশ, যিটো ২০১৮ চনৰ তুলনাত ২.৫৮ শতাংশ কম আছিল। একেদৰে, ২০২০ চনৰ ভাৰতৰ মুঠ উৎপাদন বৃদ্ধিৰ হাৰ - ৫.৮৩ শতাংশ আছিল, যিটো ২০১৯ চনৰ তুলনাত ৯.৭ শতাংশ হ্ৰাস পাইছে। Covid-19 মহামাৰীয়ে বিশ্বৰ সকলো অৰ্থনীতিত যথেষ্ট আঘাত হানিছিল, যাৰ ফলত ২০২০ চনত আৰু তাৰ পিছৰ বছৰবোৰত জিডিপি বৃদ্ধিৰ হাৰ হ্ৰাস পাইছিল। ভাৰতৰ অৰ্থনীতিত অৱশ্যে ২০২১ চনত জিডিপি বৃদ্ধিৰ হাৰ ৯.০৫ শতাংশ আছিল, যিটো ২০২০ চনৰ তুলনাত ১৪.৮৮ শতাংশ বেছি। কিন্তু ২০২২ চনত ভাৰতৰ জিডিপি বৃদ্ধিৰ হাৰ ৭.০০ শতাংশ আছিল, যিটো পূৰ্বৰ বছৰৰ তুলনাত ২.০৫ শতাংশ হ্ৰাস পাইছে।

১.৫.২ ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ গঠন

ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ গঠনত অৰ্থনৈতিক কাৰ্যকলাপসমূহৰ অৱিহণা ভিন ভিন খণ্ডত বিভাজিত কৰি প্ৰকাশ কৰা হয়। একোটা অৰ্থনীতি যেতিয়া অধিক উন্নত হয়, তেতিয়া মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনলৈ উদ্যোগ খণ্ডৰ ৰৱঙণি বৃদ্ধি পায় আৰু কৃষি খণ্ডৰ অংশ তুলনামূলকভাৱে কম হয়। ভাৰতীয় অৰ্থনীতিও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়; উন্নয়নৰ বাবে চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন পদক্ষেপৰ পৰিণতিত এই একেই অভিজ্ঞতা দেশখনৰ অৰ্থনীতিতো দেখা গৈছে। ঘৰুৱা উৎপাদনৰ পৰিৱৰ্তিত গঠনৰ বিস্তৃত ধাৰা তলৰ 1.2 নং তালিকাত দেখুওৱা হৈছে ঃ

তালিকা ১.২ ঃ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত মূল উদ্যোগৰ অংশ

[1993–94ৰ মূল্যত) শতাংশ হিচাপত

খণ্ড/বৰ্ষ	১৯৫০-৫১	১৯৮০-৮১	২০০৫-০৬
1¼কৃষি ইত্যাদি	57.2	39.7	19.7
ক] কৃষি	50.2	35.8	18.0
খ] বন	6.1	3.0	0.7
গ] মীন	0.9	1.0	0.9
2¼খনি, প্ৰস্তুতকৰণ ইত্যাদি	14.8	23.7	26.2
ক] খনি আৰু কুৰেৰী	1.5	2.1	2.1
খ] প্ৰস্তুতকৰণ	8.9	13.8	15.1
i) পঞ্জীকৃত	4.4	8.1	10.3
ii) অপঞ্জীকৃত	4.5	5.8	4.8
গ] বিদ্যুৎ, গেছ আৰু পানী যোগান	0.3	1.7	2.2
ঘ] নিৰ্মাণ	4.1	6.1	6.8
3¼পৰিবহন, যোগাযোগ আৰু বাণিজ্য ইত্যাদি	11.9	18.4	26.1
4¼বিত্ত আৰু স্থাৱৰ সম্পত্তি	6.7	6.5	13.8
5¼সমূহীয়া আৰু ব্যক্তিগত সেৱা	9.4	11.7	14.2
ক) পণ্য খণ্ড (1ÙÂ2)	72.0	63.4	45.9
খ) সেৱা খণ্ড (3ÙÂ4ÙÂ5]	28.0	36.6	54.1
মুঠ	100.0	100.0	100.0

তালিকাত দেখা গৈছে যে ঃ

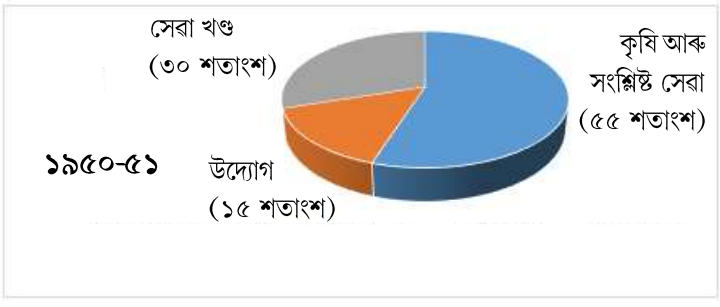
- মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদন (GDP)ত কৃষি, বন আৰু মীন অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা প্ৰাথমিক খণ্ডৰ অংশ 1950–51ৰ 57ঃৰপৰা 2005–06ত 18ঃলৈ নামি যায়।
- বিগত পাঁচটা দশক ধৰি ***মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত*** মীন খণ্ডৰ অংশ প্ৰায় 1ঃত স্থিৰ হৈ আছে।

- এইটো সঁচাই আশ্চৰ্যজনক যে, মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত বন খণ্ডৰ অংশ ধাৰাবাহিকভাৱে হ্ৰাস পাই আহিছে, এইপৰিমাণ 1950-51ত 6.1% আৰু 2005-06ত 0.7% আছিল।
- সামগ্ৰিকভাৱে, মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত গৌণ খণ্ডৰ (secondary sector) অংশ বৃদ্ধি পাইছে, 1950-51ত 1.48%ৰ পৰা 2005-06ত 26% হয়গৈ। এইস্থিৰ বিকাশত পঞ্জীভুক্ত আৰু অপঞ্জীভুক্ত খণ্ড দুয়োটাকে সামৰি উদ্যোগ খণ্ডই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।
- আকৌ, বাণিজ্য, পৰিবহণ,মজুত, সংযোগ, বেংক সেৱা, বীমা, স্থাৱৰ সম্পত্তি, সমূহীয়া তথা ব্যক্তিগত সেৱা অন্তৰ্ভুক্ত থকা তৃতীয় খণ্ডৰ অংশ 1950-51ৰ 28.0%ৰ পৰা 2005-06ত প্ৰায় 54%লৈ বৃদ্ধি পায়। উল্লেখযোগ্য যে, তৃতীয় খণ্ডত তিনিটা ভাগ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে— পৰিবহণ, সংযোগ আৰু বাণিজ্য আৰু বিত্ত আৰু স্থাৱৰ সম্পত্তি। ইয়াত বেংক সেৱা আৰু বীমাৰ লগতে শিক্ষা, স্বাস্থ্য আৰু পৰিয়াল কল্যাণৰ দৰে সমূহীয়া আৰু ব্যক্তিগত সেৱাসমূহো অন্তৰ্ভুক্ত।

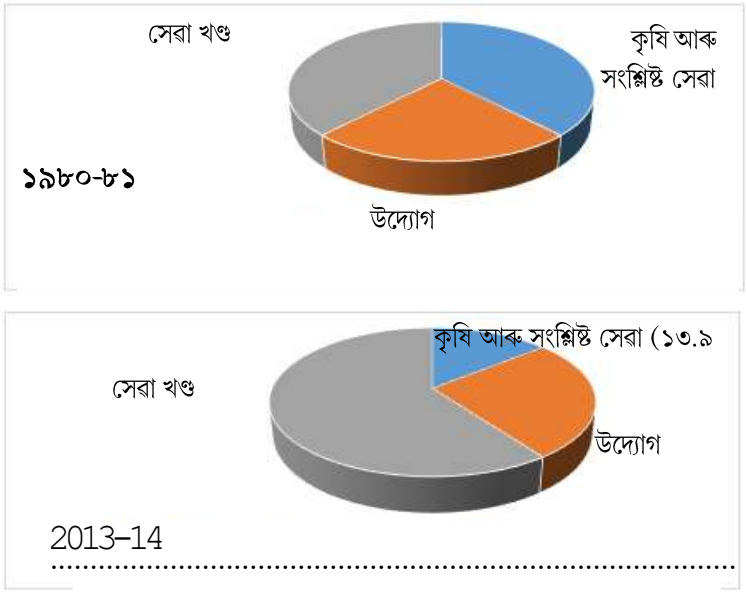
বিভিন্ন পৰিকল্পনাৰ সময়ছোৱাত বিভিন্ন ক্ষেত্ৰসমূহৰ বৰঙণি ক্ষেত্ৰসমূহৰ ঔদ্যোগিক মূলৰ ভিত্তিত বিবেচনা কৰি চালে ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ গাঁথনিগত পৰিবৰ্তন হোৱাটো পৰিলক্ষিত হয়। আৰু এনে হোৱাৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল পৰিকল্পনাসমূহৰ ফলস্বৰূপে দেশৰ অৰ্থনীতিৰ বিকাশ। সাধাৰণতে ঔদ্যোগীকৰণৰ প্ৰসাৰৰ লগে লগে মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত উদ্যোগ আৰু সেৱা খণ্ডৰ অংশ বৃদ্ধি পায়। ভাৰতীয় অৰ্থনীতিয়েও এক কৃষি প্ৰধান অৰ্থনীতিৰ পৰা উদ্যোগ প্ৰধান এক অৰ্থনীতিলৈ এই প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে পৰিৱৰ্তিত হ'ল। যিহেতু বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ দ্ৰুত সম্প্ৰসাৰণত সংগঠিত খণ্ডৰ প্ৰস্তুতকৰণ (manufacturing) উদ্যোগে অৰিহণা যোগালে, সেয়ে প্ৰস্তুতকৰণ খণ্ডৰ অংশ বৃদ্ধি হোৱাটো প্ৰায় নিশ্চিতেই আছিল। অৱশ্যে, কৃষি খণ্ডৰ বিকাশৰ হাৰ দ্ৰুত হোৱা পৰিলক্ষিত নহ'ল।

মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত বিভিন্ন উদ্যোগখণ্ডৰ বৰঙণি চিত্ৰ ১.১ আৰু ১.২ ৰ সহায়ত দেখুওৱা হ'ল।

চিত্ৰ ১.১ ঃ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত বিভিন্ন উদ্যোগখণ্ডৰ বৰঙণি। (১৯৯৯- ২০০০ চনৰ মূল্যৰ ভিত্তিত।

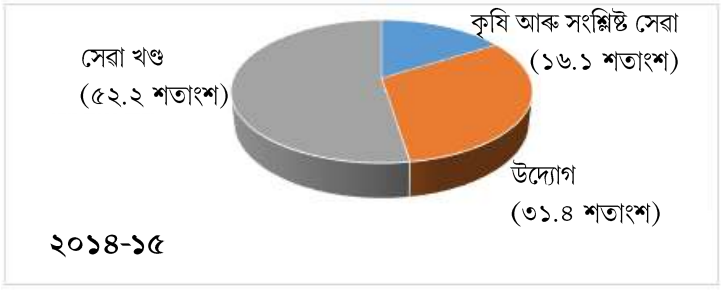

চিত্ৰ ১.১ ঃ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত বিভিন্ন উদ্যোগখণ্ডৰ বৰঙণি। (১৯৯৯- ২০০০ চনৰ মূল্যৰ

চিত্ৰ ১.১ ত উদ্যোগৰ উৎপত্তিস্থল অনুসৰি জিডিপিত বিভিন্ন খণ্ডৰ অংশ ১৯৯৯-২০০০ চনৰ শৃংখলাত দেখুওৱা হৈছে। একেদৰে, চিত্ৰ ১.২ ত শেহতীয়াকৈ ২০১১-১২ চনৰ তথ্য শৃংখলাৰ ভিত্তিত ২০১৪-১৫ চনৰ বাবে উৎপত্তি স্থলউদ্যোগ অনুসৰি জিডিপি বিভিন্ন খণ্ডৰ অংশ দেখুওৱা হৈছে।

চিত্ৰ ১.২ ঃ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত বিভিন্ন উদ্যোগখণ্ডৰ বৰঙণি। (২০১১- ২০১২ চনৰ মূল্যৰ ভিত্তিত।

এইদৰে দেখা যায় যে ২০১৪-১৫ চনত ভাৰতৰ জিডিপিত কৃষিৰ অংশ ১৬.১ শতাংশলৈ হ্ৰাস পোৱাৰ বিপৰীতে উদ্যোগ আৰু সেৱাৰ অংশক্ৰমে ৩১.৪ আৰু ৫২.২ শতাংশলৈ বৃদ্ধি পাইছে।

অনুশীলনী ১.১

২০১৬-১৭, ২০১৯-২০ আৰু ২০২২-২৩ৰ দৰে শেহতীয়া বছৰবোৰত উদ্যোগৰ উৎপত্তিস্থল অনুসৰি ভাৰতৰ জিডিপিত বিভিন্ন খণ্ডৰ অংশ অধ্যয়ন কৰি এই খণ্ডসমূহৰ জিডিপিত অৱদানৰ তুলনামূলক বিশ্লেষণ কৰক।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

বিশ্বজুৰি সেৱা খণ্ডৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ সম্প্ৰসাৰণ হোৱাৰ ফলত এই খণ্ডটোক 'বিকাশৰ ইঞ্জিন' বুলি গণ্য কৰা হয়। অৰ্থবিজ্ঞানীসকলে কয় যে, উন্নয়ন হৈছে এটা তিনি তৰপীয়া প্ৰক্ৰিয়া। বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াত সেৱা খণ্ডৰ প্ৰভুত্ব সাধাৰণতে বিকাশৰ তৃতীয় স্তৰত সংলগ্ন হৈ থাকে। বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াত ভাৰতৰ সেৱা খণ্ডৰ উন্নয়ন (2005–06ত জিডিপিত এই খণ্ডৰ অংশ আছিল 54.1 শতাংশ) বিকাশৰ তৃতীয় স্তৰত সংলগ্ন হৈ থাকে। দৰাচলতে, ভাৰতীয় অৰ্থনীতিয়ে ঔদ্যোগীকৰণৰ স্তৰটো সম্পূৰ্ণ নকৰাকৈয়ে তাৰ পৰৱৰ্তী 'সেৱা খণ্ড' প্ৰধান এক অৰ্থনীতিলৈ অকস্মাতে জাঁপ মাৰি দিলে। উদ্যোগীকৰণৰ অগ্ৰগতিৰ বাবেই ই সম্ভৱ হ'ল। একে সময়তে কৃষি খণ্ডৰ বিকাশ দ্ৰুত কৰি তুলিবৰ বাবে পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰা উচিত। এইটো এই কাৰণেই প্ৰয়োজনীয় যে কৃষিৰ বিকাশ আৰু ঔদ্যোগিক উন্নয়নৰ মাজত এটা সম্পৰ্ক আছে। দৰাচলতে, এক উন্নয়নশীল অৰ্থনীতিৰ পৰা উন্নত অৰ্থনীতিলৈ ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ গমন তেতিয়াহে কাৰ্যকৰী হৈ উঠিব।

মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অংশৰ ধাৰা ঃ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অংশ 1950–51 চনত আছিল 7.6 শতাংশ¼ এইপৰিমাণ 1970–71ত 14.9í লৈ আৰু 2005–06ত 23.0 শতাংশলৈ বৃদ্ধি পায়। তলৰ তালিকা 1.3 ত ইয়াক দেখুওৱা হৈছে ঃ

তালিকা ১.৩ ঃ চলিত মূল্যত মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অংশ শতাংশত)

খণ্ড/বৰ্ষ	১৯৭০-৭১	১৯৯৩-৯৪	২০০৫-০৬
ৰাজহুৱা খণ্ডৰ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদন	14.9	25.9	23.0
1] চৰকাৰী প্ৰশাসন	6.5	8.7	9.5
2] বিভাগীয় প্ৰতিষ্ঠান	4.1	3.7	2.7
3] অ-বিভাগীয় প্ৰতিষ্ঠান	4.4	13.5	11.8

উৎস ঃ Indian Economy, Datt and Sundaram, 2009

দেশৰ প্ৰশাসনীয় সেৱাৰ সম্প্ৰসাৰণৰ লগে লগে ৰাজহুৱা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠানবিলাকত উৎপাদনশীল কাৰ্যকলাপ বৃদ্ধি পোৱাৰ ফলত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অংশ ক্ৰমশঃ বৃদ্ধি পায়। কিন্তু 1991ত অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে ৰাজহুৱা খণ্ডৰ ভূমিকা ক্ৰমাৎ সীমিত হৈ আহিছে। 2011-12 চনত মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বৰঙণি (চলিত মূল্যত) 20.5 শতাংশলৈ হ্ৰাস পাইছে। (উৎস ঃ www.data.gov.in)

শুদ্ধ ঘৰুৱা উৎপাদনত সংগঠিত আৰু অসংগঠিত খণ্ডৰ অংশ ঃ অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ আন এটা পৰিণতি হৈছে শুদ্ধ ঘৰুৱা উৎপাদন (Net Domestic Product NDP)ৰ গঠন অসংগঠিত খণ্ডৰ পৰা সংগঠিত খণ্ডলৈ হোৱা পৰিবৰ্তন। তলৰ তালিকা 1.4ত দেখুওৱাৰ দৰে ভাৰতত সংগঠিত খণ্ডৰ অংশ 1980-81 চনত 30ঃৰ পৰা 2004-05 চনত 42ঃ লৈ বৃদ্ধি পায়। ইয়াৰ লগে লগে অসংগঠিত খণ্ডৰ অংশ সেই সময়ছোৱাত 70ঃৰ পৰা 58ঃলৈ হ্ৰাস পায়।

তালিকা ১.৪ ঃ শুদ্ধ ঘৰুৱা উৎপাদনত সংগঠিত আৰু অসংগঠিত খণ্ডৰ অংশ

(শতাংশত)

খণ্ড/বৰ্ষ	১৯৮০-৮১		২০০৪-০৫		২০০৭-০৮	
	সংগঠিত	অসংগঠিত	সংগঠিত	অসংগঠিত	সংগঠিত	অসংগঠিত
1] কৃষি, বন আৰু মীন	4.8	95.2	5.6	94.4	8.8	91.2
2] খনি আৰু প্ৰস্তুতকৰণ	56.8	43.2	62.9	37.1	70.2	29.8
3] সেৱা	39.9	60.1	61.9	38.1	46.0	54.0
4] মুঠ	30.0	70.0	42.0	58.0	42.9	57.1

উৎস ঃ Indian Economy, Dutt and Sundharam, 2009; 2016

ভিন্ ভিন্ খণ্ডৰ গঠনৰ পৰা দেখা গৈছে যে খনি, প্ৰস্তুতকৰণ ইত্যাদিৰ সংগঠিত খণ্ডৰ অংশ 1980-81 বৰ্ষৰ 56.8ঃৰপৰা 2004-05 বৰ্ষত 62.9ঃ লৈ, আৰু

2007-08 বৰ্ষত 70.2% লৈ বৃদ্ধি পাইছে। তদুপৰি, যোৱা তিনিটা দশকত সংগঠিত খণ্ডৰ বিভিন্ন সেৱাৰ সামগ্ৰিক বিকাশ 1980-81ত 39.9% পৰা 2004-05ত 61.9%লৈ বৃদ্ধি পাইছে। কিন্তু 2007-08 বৰ্ষত ই 46 শতাংশলৈ হ্ৰাস হৈছে। আনহাতে, অসংগঠিত খণ্ডৰ অৰিহণা 1980-81ত 70.0%ৰ পৰা 2007-08 বৰ্ষত 57.1%লৈ হ্ৰাস পাইছে।

শেহতীয়া সময়ত মুঠ মূল্য সংযোজনৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন খণ্ডৰ অৱদানৰ ধাৰা ১.৫ ৰম্বৰ তালিকাত দেখুওৱা হৈছে। এই তালিকাত অৰ্থনীতিৰ মুঠ মূল্য সংযোজিত (Gross Value added: জিভিএ) গঠনৰ দিশত অৰ্থনীতিৰ বিভিন্ন খণ্ডই আগবঢ়োৱা অৱদানৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে। ২০১১-১২ চনৰ স্থিৰ মূল্যত এই পৰিসংখ্যা দেখুওৱা হৈছে। তালিকাৰ পৰা দেখা যায় যে ২০১৯-২০ আৰু ২০২০-২১ বৰ্ষৰ ভিতৰত অধিকাংশ কাৰ্যকলাপৰ (যদিও সকলো নহয়) হ্ৰাস পাইছিল, যিটো মূলতঃ Covid-19 মহামাৰীৰ বাবেই হৈছিল। আন এটা উল্লেখযোগ্য কথা হ'ল সেৱা খণ্ডৰ অৱদান সকলোতকৈ বেছি আছিল।

তালিকা ১.৫ ঃ মুঠ মূল্য সংযোজনত বিভিন্ন খণ্ডৰ অৱদান (ভিত্তি বছৰ ঃ ২০১১-১২)

টোকা ঃ ১/ ২০১৯-২০ বৰ্ষৰ তথ্য সংশোধিত অনুমান; ২০২০-২১ বৰ্ষৰ তথ্য দ্বিতীয় সংশোধিত অনুমান আৰু ২০২১-২২ বৰ্ষৰ তথ্য প্ৰথম সংশোধিত অনুমান।

২/ ২০২২-২৩ বৰ্ষৰ তথ্য অস্থায়ী অনুমান (provisional estimates)।
উৎস: ৰাষ্ট্ৰীয় পৰিসংখ্যা কাৰ্যালয় (NSO)

অনুগ্ৰহ কৰি মন কৰক যে ১.৫ নম্বৰ তালিকাত যদি আপুনি প্ৰধান খণ্ডসমূহ, যেনে- কৃষি, বন আৰু মাছ ধৰা, উদ্যোগ আৰু সেৱাসমূহ যোগ কৰে তেন্তে আপুনি শেষৰ শাৰীত উল্লেখ কৰা মুঠ জিডিএ পাব। এই তিনিটা ডাঙৰ খণ্ড আৰু জিডিএ ক আলোকপাত কৰা হৈছে। বাকী খণ্ডবোৰ আচলতে অৰ্থনীতিৰ উপখণ্ড। উদাহৰণস্বৰূপে, খনন আৰু শিলৰ খনন, উৎপাদন আদি উদ্যোগৰ উপখণ্ড। একেদৰে সেৱা খণ্ডৰ উপখণ্ড সমূহো ইয়াৰ তলত তালিকাভুক্ত কৰা হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৯ নং প্ৰশ্ন ঃ অৰ্থনীতিৰ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত গৌণ আৰু সেৱা খণ্ডবিলাকৰ ধাৰা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক। (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

.....

.....

১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- বৃটিছ শাসনৰ পূৰ্বে ভাৰতৰ এক স্বাধীন অৰ্থনীতি আছিল।
- ঔপনিৱেশিক সময়ত ভি কে আৰ ভি ৰাৱে কৰা ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু জনমূৰি আয়ৰ মূল্যাংকণক যথেষ্ট তাৎপৰ্যপূৰ্ণ বুলি গণ্য কৰা হয়।
- বৃটিছ শাসিত ভাৰতৰ জনসংখ্যা গণনা প্ৰথমবাৰৰ বাবে 1881 চনত এক লোকপিয়ল যোগে কৰা হৈছিল।
- ঔপনিৱেশিক চৰকাৰে বিভিন্ন ধৰণৰ ভূমি নিষ্পত্তিকৰণ ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন কৰিছিল।
- বৃটিছ শাসন কালত পৰম্পৰাগত হস্তশিল্প উদ্যোগসমূহ ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হৈছিল। ঔপনিৱেশিক শাসনৰ অধীনত ভাৰতে এক সুদৃঢ় ঔদ্যোগিক ভেটি স্থাপন কৰিব পৰা নাছিল। বৰ্ষাকালত গ্ৰামাঞ্চলসমূহলৈ যাব পৰা পথৰ ব্যৱস্থা হোৱা নাছিল।
- ভাৰতত আয় স্তৰৰ মাজত বৃহৎ অসমতা আছে আৰু দেশখনৰ প্ৰায় এক-তৃতীয়াংশ জনসংখ্যাই দৰিদ্ৰ সীমাৰেখাৰ তলত বাস কৰে।

- ভাৰতৰ প্ৰায়ভাগ অঞ্চলতে যাতায়াত ব্যৱস্থা যথেষ্ট অনগ্ৰসৰ আৰু দূৰ সংযোগ প্ৰণালীও অনুন্নত।
- ইমানদিনে ভাৰতৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশত যথেষ্ট অসমতা দেখা গৈছে।
- ভাৰতীয় শ্ৰমৰ বজাৰত নিয়োজিত লোকৰ সংখ্যা ক্ৰমান্বয়ে বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিছে।
- কৃষি খণ্ডত জলসিঞ্চন আৰু জলযোগান ব্যৱস্থাত বৰ্ধিত বিনিয়োগ কৰাটো প্ৰয়োজনীয়।
- বিত্তীয় সংস্কাৰ সাধনৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰত্যাহ্বান হ'ল বিত্তীয় ব্যৱস্থাটোৰ সবলীকৰণ আৰু উপযুক্ত কৰ সংস্কাৰ ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে ইয়াক সমন্বিত কৰা।
- কৃষক আৰু কৃষিক্ষেত্ৰৰ লগত জড়িত প্ৰতিষ্ঠানসমূহে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতামূলক হাৰত বিত্ত লাভ কৰাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ।
- ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ বিকাশৰ ধাৰা সন্তোষজনক নহয়। কেতবোৰ নিৰ্দিষ্ট সময়ত ৰাষ্ট্ৰীয় আয় তুলনামূলকভাৱে অধিক হৈছে যদিও পৰৱৰ্তী সময়বিলাকত সেই ধাৰা বৰ্তি থাকিব পৰা নাই।
- ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ গাঁথনিগত সংমিশ্ৰণৰ পৰিবৰ্তন হৈছে। কৃষি খণ্ডৰ অৰিহণা দ্ৰুত গতিত হ্ৰাস পাইছে আৰু ঔদ্যোগিক খণ্ডৰ অংশ ক্ৰমান্বয়ে বৃদ্ধি পাইছে। সেৱা খণ্ডত যথেষ্ট অগ্ৰগতি পৰিলক্ষিত হৈছে।

১.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

1) ড^{0} প্ৰণৱ কুমাৰ ধৰ ঃ *ভাৰতীয় অৰ্থনীতি— ইয়াৰ পৰিৱৰ্দ্ধিত ৰূপ,* কল্যাণী পাব্লিছার্চ, 2008।

2) হুদা, বৰুৱা আৰু গোস্বামী ঃ *ভাৰতীয় অৰ্থনীতি (উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ অৰ্থনীতিসহ),* বনলতা, 2004।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Agrawal, A. N. (2019). *Indian Economy: Developmental Problems and Policies.* New Delhi: New Age International Publishers.

2) Datt, G and Mahajan, A. (2016). *Datt & Sundharam's Indian Economy.* New Delhi: S. Chand & Co.

3) Kapila, U. (2003). *Indian Economy since Independence.* New Delhi: Academic Foundation.

4) Misra, S.K. & Puri, V.K. (2018). *Indian Economy.* New Delhi: Himalya Publishing House.

১.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ। (খ) শুদ্ধ।

২ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ টিস্কো 1907 চনত স্থাপিত হৈছিল। ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ নাম হৈছে— টাটা আইৰণ এণ্ড ষ্টীল কোম্পানী।

৩ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ ভাৰতক ক্ৰমান্বয়ে অনা-উদ্যোগি কৰি তোলা আঁচনিৰ আঁৰত ঔপনিৱেশিক চৰকাৰৰ দুটা উদ্দেশ্য আছিল। প্ৰথমতে, ই ভাৰতৰ স্থিতি কেৱল নৱ প্ৰতিস্থিত উদ্যোগসমূহলৈ এক কেঁচা সামগ্ৰী যোগান দিওঁতা দেশলৈ অৱনমিত কৰিব বিচাৰিছিল। দ্বিতীয়তে, ই ভাৰতক বৃটেইনৰ উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ এখন বজাৰৰূপে গঢ়ি তুলিব বিচাৰিছিল, যাতে বৃটেইনৰ স্বাৰ্থ সাপেক্ষে ভাৰতত ক্ষমতাৰ সম্প্ৰসাৰণ কৰি থাকিব পাৰি।

৪ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ। (খ) অশুদ্ধ।

৫ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ বৃটিছ শাসনকালত ভাৰতত সামাজিক উন্নয়নৰ বিভিন্ন সূচকসমূহ উৎসাহমূলক নাছিল। মুঠ সাক্ষৰতাৰ হাৰ 16 শতাংশতকৈয়ো কম আছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আকৌ মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ 7 শতাংশতকৈও কম আছিল। পানী আৰু বতাহৰ পৰা হোৱা ৰোগৰ বৃদ্ধিয়ে বহু লোকৰ প্ৰাণহানি কৰিছিল। নৱজাতকৰ মৃত্যুৰ হাৰ অতি উচ্চ আছিল— প্ৰতি হাজাৰত 218টা। জন্মৰ সময়ৰ প্ৰত্যাশিত আয়ু কেৱল 32 বছৰ আছিল।

৬ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ ৰে'ল সেৱাৰ প্ৰচলনে ভাৰতীয়সকললৈ দীঘলীয়া ভ্ৰমণ সহজ কৰি তোলাৰ নিচিনা সামাজিক লাভসমূহ কঢ়িয়াই আনিলেও, ই দেশখনৰ যথেষ্ট অৰ্থনৈতিক লোকচান কৰিছিল। প্ৰথমতে, ৰে'ল সেৱাই ভাৰতৰ কৃষিৰ ব্যৱসায়ীকৰণত সহায় কৰি ভাৰতৰ গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ তুলনামূলক স্বয়ংসম্পূৰ্ণতা (Self-sufficiency)ৰ ওপৰত ঋণাত্মক প্ৰভাৱ পেলাইছিল। দ্বিতীয়তে, ভাৰতৰ ৰপ্তানি বাণিজ্যৰ আয়তন বৃদ্ধি হৈছিল যদিও ভাৰতীয়সকল ইয়াৰ লাভৰ অংশীদাৰ হোৱা নাছিল।

৭ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ। (খ) শুদ্ধ।

৮ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মুদ্ৰাস্ফীতি ভাৰতৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যা। বছৰেকত 9.2 শতাংশ আৰ্থিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত আৰু বিশেষকৈ বুনিয়াদৰ দৰে যোগানৰ দিশসমূহত সৃষ্টি হোৱা সীমাবদ্ধতাৰ বাবে, মুদ্ৰাস্ফীতিজনিত চাপ বৃদ্ধি হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে। 2004–05 আৰু 2007–08 বিত্তীয় বৰ্ষৰ মাজৰ সময়ছোৱাত ভাৰতত বিকাশৰ হাৰ 9 শতাংশতকৈও অধিক হৈছিল, কিন্তু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় অৰ্থনৈতিক দূৰৱস্থাই ভাৰতীয় অৰ্থনৈতিক বাহ্যিকভাৱে ইমান প্ৰভাৱিত কৰিছিল যে কেতবোৰ খণ্ডত যথেষ্ট সমস্যাৰ সৃষ্টি হৈছিল। 2009 চনত ভাৰতৰ মুদ্ৰাস্ফীতিৰ হাৰ আছিল 11.49 শতাংশ।

৯ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ সামগ্ৰিকভাৱে গৌণ খণ্ডৰ অংশ 1950–51ত মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনৰ 1.48ঃৰ

পৰা 2005-06ত 26.2ঁলৈ বৃদ্ধি পালে। প্ৰস্তুতকৰণ খণ্ডত পঞ্জীকৃত আৰু অপঞ্জীকৃত দুয়োটা খণ্ড অন্তৰ্ভুক্ত। একেদৰে, বাণিজ্য, পৰিবহন, মজুতকৰণ, যোগাযোগ, বেংক সেৱা, বীমা, স্থাৱৰ সম্পত্তি, সমূহীয়া আৰু ব্যক্তিগত সেৱাসমূহ অন্তৰ্ভুক্ত থকা সেৱা খণ্ডৰ অংশ 1950-51 চনৰ 28.0ঁৰপৰা 2005-06 চনতপ্ৰায় 54ঁলৈ বৃদ্ধি পায়।

১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

চমু প্ৰশ্ন (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ ১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ কৃষিখণ্ডৰ বিষয়ে এটি চমুটোকা লিখক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ ঔদ্যোগিক ক্ষেত্ৰৰ স্থিতি সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ বৈদেশিক বাণিজ্যৰ স্থিতি কেনেধৰণৰ আছিল? চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ জনসংখ্যা পৰিস্থিতি আৰু বৃত্তিগত গাঁথনি কেনেধৰণৰ আছিল? চমুকৈ লিখক।

৫ নং প্ৰশ্ন ঃ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ বুনিয়াদী ব্যৱস্থাৰ এক চমু অৱলোকন কৰক।

৬ নং প্ৰশ্ন ঃ ঔদ্যোগিক মূলৰ ভিত্তিত ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ গঠনত হোৱা গাঁথনিগত পৰিৱৰ্তনৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ ৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ অৰ্থনীতিৰ ছবিখন বৰ্ণনা কৰি এখন ৰচনা লিখক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতীয় অৰ্থনীতিয়ে সন্মুখীন হোৱা সাম্প্ৰতিক সমস্যাসমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ এক উন্নয়নশীল অৰ্থনীতি হিচাপে ভাৰতৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ বিকাশ আৰু গঠনৰ ধাৰা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***